

ARTIKULYATSION GIMNASTIKANING TOVUSH TALAFFUZINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

Baxriddinova Ozoda

Nizomiy nomidagi O'zMPU Logopediya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Artikulyatsion gimnastika tovush talaffuzini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, nutq a'zolarining harakatchanligini oshirishga yordam beradi. Bu mashqlar til, lablar va jag'larning to'g'ri holatini egallashga va ularni aniq artikulyatsiya uchun tayyorlashga qaratilgan. Natijada, bolalarda va nutq buzilishi bo'lgan shaxslarda tovushlarni to'g'ri va aniq talaffuz qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Ushbu maqola artikulyatsion gimnastikaning fonetik rivojlanishdagi o'rnini tahlil qiladi va uning samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Maqolada ushbu mashqlarning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilishi atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: Artikulyatsion gimnastika, Tovush talaffuzi, Nutq rivojlanishi, Fonetik ko'nikmalar, Nutq terapiyasi, Artikulyatsiya, Talaffuzni tuzatish, Nutq a'zolari.

Abstract: Articulatory gymnastics plays a crucial role in the formation of sound pronunciation by enhancing the mobility of speech organs. These exercises are designed to help the tongue, lips, and jaw achieve correct positioning and prepare them for precise articulation. Consequently, they facilitate the development of accurate and clear pronunciation skills in children and individuals with speech impediments. This article analyzes the significance of articulatory gymnastics in phonetic development and provides practical recommendations for improving its effectiveness. The paper thoroughly examines the theoretical foundations and practical applications of these exercises.

Keywords: Articulatory Gymnastics, Sound Pronunciation, Speech Development, Phonetic Skills, Speech Therapy, Articulation, Pronunciation Correction, Speech Organs

Inson nutqi shaxsning ijtimoiy moslashuvi va samarali muloqoti uchun asosiy vosita hisoblanadi. Nutqning ravonligi va tovushlarning aniq talaffuzi uning mazmunini to'liq yetkazishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Nutq tovushlarining shakllanishi murakkab anatomik-fiziologik tizim – nutq apparati faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Bu apparat nafas olish yo'llari, hiqildoq, tomoq, og'iz va burun bo'shliqlaridan iborat bo'lib, miya po'stlog'i tomonidan boshqariladi [2].

U nafas olish, ovoz hosil qilish va artikulyatsiya jarayonlari orqali fikr va tuyg'ularni ifodalash imkonini beradi. Til, lablar, yumshoq tanglay kabi faol organlar hamda tishlar, qattiq tanglay kabi passiv organlarning o'zaro muvofiqlashgan harakati tovushlarning

to'g'ri shakllanishini ta'minlaydi [3]. Nutq apparati komponentlarining o'zaro bog'liqligi nutq sifati va xilma-xilligi uchun muhimdir.

Jismoniy faoliyatning fundamental tizimi sifatida gimnastika umumiy jismoniy rivojlanish, salomatlik, chaqqonlik va harakatchanlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning ildizlari qadimgi Yunonistonga borib taqaladi [1]. Artikulyatsion gimnastika esa ushbu keng tushunchaning maxsus bir yo'nalishi bo'lib, nutq apparatining faol organlari – til, lablar, yumshoq tanglay va jag' mushaklarining harakatchanligini, kuchi va muvofiqlashuvini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar majmuidir. U nutq organlarining aniq va maqsadli harakatlarini shakllantirish orqali tovush talaffuzini yaxshilash, nutq buzilishlarini bartaraf etish va nutq rivojlanishini rag'batlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu gimnastika nutq apparatining moslashuvchanligini oshirib, turli fonetik tovushlarni to'g'ri va ravon talaffuz qilish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Tovush talaffuzidagi nuqsonlar, ayniqsa bolalik davrida, shaxsning psixologik-ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun, artikulyatsion gimnastikaning tovush talaffuzini shakllantirishdagi o'rni va samaradorligini ilmiy asosda o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi artikulyatsion gimnastikaning nazariy asoslarini, nutq organlariga ta'sir mexanizmlarini, mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasini hamda uning turli yosh guruhlarida va nutq buzilishlarida qo'llanilishi samaradorligini kompleks tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot natijalari nutq terapevtlari, pedagoglar va ota-onalar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, nutq rivojlanishi jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi.

Inson nutqining murakkab tabiati va uning shaxs rivojlanishidagi hal qiluvchi o'rni, shuningdek, nutq apparatining anatomik-fiziologik tuzilishi va uning tovush talaffuzini shakllantirishdagi ahamiyati avvalgi bo'limlarda atroflicha yoritildi. Artikulyatsion gimnastika esa ushbu nutq apparatining faol organlari harakatchanligini oshirishga qaratilgan maxsus mashqlar majmuasi sifatida, tovush talaffuzini yaxshilashda muhim vosita ekanligi ta'kidlandi. Mazkur bo'limda artikulyatsion gimnastikaning nazariy asoslari, uning nutq organlariga ta'sir mexanizmlari, mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasi hamda turli yosh guruhlarida va nutq buzilishlarida qo'llanilishi samaradorligi bo'yicha so'nggi yillardagi ilmiy adabiyotlar tahlili chuqur va tanqidiy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, 2020-yildan keyin chop etilgan tadqiqotlarga e'tibor qaratilib, mavzuning zamonaviy holati va rivojlanish tendensiyalari ochib beriladi.

Artikulyatsion gimnastikaning nazariy asoslari nutq apparati mushaklarining neyrofiziologik boshqaruvi va motor ko'nikmalarining shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. So'nggi yillardagi tadqiqotlar nutqning motor komponentlari nafaqat periferik, balki markaziy nerv tizimi darajasida ham murakkab integratsiyani talab qilishini ko'rsatmoqda. Jumladan, Ahmedov (2021) o'z ishida nutq apparati mushaklarining

harakatini boshqaruvchi miya po'stlog'i sohalari, xususan, Broka maydoni va motor korteksining artikulyatsion gimnastika ta'sirida faollashuvi mexanizmlarini tahlil qilgan [4]. Uning ta'kidlashicha, muntazam artikulyatsion mashqlar nutq motor markazlarida neyron aloqalarini mustahkamlab, harakatlarning aniqligi va tezligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa tovushlarning to'g'ri va ravon talaffuzini ta'minlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, Alimov va Sobirova (2022) nutq apparati mushaklarining tonusi va elastikligini oshirish orqali fonatsiyaning yaxshilanishini, ya'ni ovoz hosil qilish jarayonining sifatini oshirishni artikulyatsion gimnastikaning muhim natijalaridan biri sifatida qayd etganlar [5]. Ular til, lablar va yumshoq tanglay mushaklarining kuchini oshirish, ularning harakat amplitudasi va koordinatsiyasini yaxshilash nutq tovushlarining akustik xususiyatlariga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatishini eksperimental tarzda isbotlaganlar.

Artikulyatsion gimnastikaning nutq organlariga ta'sir mexanizmlari bir necha jihatdan ko'rib chiqiladi. Birinchidan, u nutq organlarining harakatchanligini oshiradi. Masalan, tilning turli pozitsiyalarni egallashi, lablarning cho'zilishi yoki yumaloqlanishi, jag'ning ochilishi va yopilishi kabi harakatlar tovushlarning aniq shakllanishi uchun zarurdir. Qodirov (2020) tadqiqotida artikulyatsion mashqlarning til mushaklari kuchini oshirish va uning harakat doirasini kengaytirishdagi rolini o'rgangan [6].

Uning xulosalariga ko'ra, tilning yuqori, pastki, yon tomonlarga harakatlanishi, shuningdek, uning uchi va orqa qismining differensial harakatlari uchun maxsus mashqlar fonetik tizimning barcha tovushlarini to'g'ri talaffuz qilish uchun zarur bo'lgan motor bazani yaratadi. Ikkinchidan, artikulyatsion gimnastika nutq organlari harakatlarining aniqligi va muvofiqlashuvini yaxshilaydi. Bu ayniqsa murakkab artikulyatsiyaga ega tovushlarni (masalan, "r", "l", "sh", "ch" kabi) talaffuz qilishda muhimdir.

Karimova (2023) o'z ishida artikulyatsion mashqlarning nutq organlari proprioceptiv sezuvchanligini oshirish orqali harakatlarning avtomatlashuviga yordam berishini ta'kidlagan [7]. Bu esa bolalarda tovushlarni ongli ravishda emas, balki tabiiy va tez talaffuz qilish ko'nikmasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Uchinchidan, artikulyatsion gimnastika nutq apparati mushaklarining tonusini normallashtiradi.

Gipertonus yoki gipotonus kabi holatlar tovush talaffuzida buzilishlarga olib kelishi mumkin. Mirzayev va G'aniyeva (2021) artikulyatsion gimnastikaning nutq apparati mushaklari tonusini optimal darajada saqlashdagi ahamiyatini o'rganib, uning nutq buzilishlarini korreksiyalashdagi terapevtik potensialini ko'rsatganlar [8].

Artikulyatsion gimnastika mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi va amaliy tavsiyalar bo'yicha ham so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Metodik yondashuvlar yosh xususiyatlari, nutq buzilishining turi va og'irligiga qarab farqlanadi. Bolalarda artikulyatsion gimnastika ko'pincha o'yin shaklida, qiziqarli syujetlar va vizual

materiallar (rasmlar, oyna) yordamida o'tkaziladi. Ergashova (2022) maktabgacha yoshdagi bolalarda artikulyatsion gimnastika mashg'ulotlarini o'yin texnologiyalari asosida tashkil etish samaradorligini tahlil qilgan [9]. Uning tadqiqotida ko'rsatilishicha, o'yin elementlari bolalarning motivatsiyasini oshirib, mashqlarni muntazam va to'g'ri bajarishga undaydi, bu esa korreksion jarayonning tezlashishiga olib keladi. Mashg'ulotlar ketma-ketligi ham muhim ahamiyatga ega.

Odatda, oddiy harakatlardan murakkablariga o'tish, statik mashqlarni dinamik mashqlar bilan almashtirish tavsiya etiladi. Jumladan, tilni "kurakcha" shaklida ushlab turish (statik) va uni "soat strelkasi" kabi aylantirish (dinamik) kabi mashqlar ketma-ketligi ko'plab metodik qo'llanmalarda uchraydi.

Shuningdek, mashqlarni bajarishda nafas olish va nafas chiqarishning to'g'ri ritmiga rioya qilish ham muhimdir. Nazarov (2023) artikulyatsion gimnastika mashg'ulotlarida nafas olish texnikasining tovush talaffuziga ta'sirini o'rganib, chuqur va ritmik nafas olishning nutq apparati mushaklarini bo'shashtirish va ularning harakatini muvofiqlashtirishdagi rolini ta'kidlagan [10]. Amaliy tavsiyalar orasida mashqlarni har kuni, qisqa muddatli (5-10 daqiqa) ammo muntazam ravishda bajarish, ota-onalarning faol ishtiroki va logopedning doimiy nazorati muhim o'rin tutadi.

Artikulyatsion gimnastikaning turli yosh guruhlarida va nutq buzilishlarida qo'llanilishi va samaradorligi keng ko'lamlı tadqiqotlar mavzusi bo'lib kelmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarda, ayniqsa nutq rivojlanishida kechikishlar kuzatilgan hollarda, artikulyatsion gimnastika profilaktik va korreksion vosita sifatida keng qo'llaniladi. Saidova va Xolmatova (2020) maktabgacha yoshdagi bolalarda dislaliya (tovush talaffuzidagi nuqsonlar) ni bartaraf etishda artikulyatsion gimnastikaning samaradorligini baholaganlar [11]. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, muntazam mashg'ulotlar natijasida bolalarning 80% dan ortig'ida tovush talaffuzi sezilarli darajada yaxshilangan, ayrim hollarda esa to'liq normallasgan.

Maktab yoshidagi bolalarda esa artikulyatsion gimnastika ko'pincha murakkabroq nutq buzilishlari, masalan, dizartriya (nutq apparati innervatsiyasining buzilishi natijasida kelib chiqadigan nutq buzilishi) ning yengil shakllarini korreksiyalashda qo'llaniladi. Usmonov (2022) dizartriyaning yengil shakllari bo'lgan o'quvchilarda artikulyatsion gimnastikaning nutq ravonligi va tushunarlilikiga ta'sirini o'rganib, uning nutq motorikasini yaxshilashda ijobiy natijalar berishini qayd etgan [12].

Kattalar orasida ham, ayniqsa insult, bosh miya jarohatlari yoki neyrodegenerativ kasalliklar (masalan, Parkinson kasalligi) natijasida nutq buzilishlari (afaziya, dizartriya) kuzatilgan hollarda, artikulyatsion gimnastika rehabilitatsiya dasturlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Ibragimov va Sobirov (2023) insultdan keyingi dizartriya bo'lgan bemorlarda artikulyatsion gimnastika mashg'ulotlarining nutq funksiyalarini tiklashdagi rolini

o'rganib, uning nutq aniqligi va tushunarililigini sezilarli darajada oshirishini aniqlaganlar [13].

Ular, shuningdek, biofeedback texnologiyalarini (masalan, elektromyografiya asosidagi) artikulyatsion gimnastika bilan integratsiyalashning samaradorligini ta'kidlaganlar, bu esa bemorlarga o'z mushak harakatlarini real vaqt rejimida nazorat qilish imkonini beradi.

Artikulyatsion gimnastikaning samaradorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish tendensiyasi ham kuzatilmoqda. Virtual reallik (VR) va kengaytirilgan reallik (AR) texnologiyalari asosidagi interaktiv mashqlar komplekslari bolalarning mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularni yanada samaraliroq qilishga yordam beradi.

G'ulomov va Rahmonova (2024) VR texnologiyalarini qo'llagan holda o'tkazilgan artikulyatsion gimnastika mashg'ulotlarining bolalarda tovush talaffuzini korreksiyalashdagi afzalliklarini tahlil qilganlar [14]. Ularning tadqiqotida, an'anaviy metodikaga nisbatan VR asosidagi mashg'ulotlar bolalarning diqqatini ko'proq jalb qilganligi va natijada korreksiya jarayonining tezlashganligi qayd etilgan. Shuningdek, mobil ilovalar va gamifikatsiya elementlari ham artikulyatsion gimnastika mashg'ulotlarini uy sharoitida muntazam bajarishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynamoqda.

Biroq, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, artikulyatsion gimnastikaning samaradorligini baholashda ba'zi muammolar ham mavjud. Jumladan, tadqiqotlarning metodologik jihatdan bir xil emasligi, nazorat guruhlarining yetarli darajada shakllantirilmaganligi yoki uzoq muddatli kuzatuvlarning kamligi ba'zi hollarda natijalarning umumlashtirilishini qiyinlashtiradi. Shuningdek, artikulyatsion gimnastikaning boshqa logopedik usullar (masalan, fonematik eshitishni rivojlantirish, nutq nafasini shakllantirish) bilan kompleks qo'llanilishi uning sof samaradorligini ajratib ko'rsatishni murakkablashtiradi. Shunga qaramay, ko'plab tadqiqotlar artikulyatsion gimnastikaning nutq apparati motorikasini yaxshilash va tovush talaffuzini korreksiyalashdagi ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, so'nggi yillardagi ilmiy adabiyotlar tahlili artikulyatsion gimnastikaning tovush talaffuzini shakllantirishdagi o'zni nafaqat periferik nutq organlari harakatini yaxshilash, balki markaziy nerv tizimi darajasida ham motor ko'nikmalarini mustahkamlash orqali amalga oshirishini ko'rsatadi. Uning metodikasi yoshga va nutq buzilishining turiga qarab differensial yondashuvni talab etadi va zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashuvi uning samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Artikulyatsion gimnastika nutq rivojlanishida kechikishlar, dislaliya, dizartriya va boshqa nutq buzilishlari bo'lgan shaxslar uchun muhim korreksion-pedagogik vosita bo'lib,

uning ilmiy asoslanganligi va amaliy ahamiyati zamonaviy logopediya va defektologiyada o'z tasdig'ini topmoqda.

Kelajakdagi tadqiqotlar artikulyatsion gimnastikaning neyrofiziologik mexanizmlarini yanada chuqurroq o'rganish, uning samaradorligini baholashning obyektiv mezonlarini ishlab chiqish va individual yondashuvlarni takomillashtirishga qaratilishi lozim.

Mazkur ilmiy maqola artikulyatsion gimnastikaning tovush talaffuzini shakllantirishdagi o'rnini kompleks tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, uning metodologik asosi keng qamrovli va tanqidiy adabiyotlar tahlilidan iborat. Ushbu tadqiqot nazariy-analitik xarakterga ega bo'lib, mavjud ilmiy ma'lumotlarni tizimlashtirish, sintez qilish va ularning asosida xulosalar chiqarish orqali artikulyatsion gimnastika sohasidagi zamonaviy bilimlarni chuqurlashtirishni maqsad qilgan. Tadqiqotning asosiy vazifasi artikulyatsion gimnastikaning nazariy asoslari, nutq organlariga ta'sir mexanizmlari, mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasi hamda uning turli yosh guruhlarida va nutq buzilishlarida qo'llanilishi samaradorligi bo'yicha so'nggi yillardagi ilmiy adabiyotlarni tanqidiy ko'rib chiqishdan iborat.

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi. Ilmiy adabiyotlarni qidirish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda, mavzuga oid eng dolzarb va ishonchli manbalarni aniqlash maqsadida, keng qamrovli elektron ma'lumotlar bazalari va ilmiy platformalardan foydalanildi. Bularga Google Scholar, PubMed, Scopus, Web of Science kabi xalqaro bazalar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining ilmiy-texnik axborot markazi (O'zbekiston Milliy kutubxonasi) va boshqa mahalliy ilmiy resurslar kiritildi.

Qidiruv jarayonida quyidagi asosiy kalit so'zlar va ularning kombinatsiyalaridan foydalanildi: "artikulyatsion gimnastika", "nutq talaffuzi", "tovush korreksiyasi", "nutq apparati", "logopediya", "defektologiya", "nutq rivojlanishi", "articulatory gymnastics", "speech articulation", "speech sound disorders", "speech therapy", "oral motor exercises". Kalit so'zlar o'zbek va ingliz tillarida qo'llanilib, mavzuning xalqaro va mahalliy kontekstdagi yoritilishini maksimal darajada qamrab olishga intilindi. Qidiruv natijalarini aniqlashtirish maqsadida, Boolean operatorlari (AND, OR, NOT) faol ishlatildi.

Ikkinchi bosqichda, tadqiqotning zamonaviy xarakterini ta'minlash uchun, adabiyotlarni nashr etilgan sanasi bo'yicha cheklash qo'llanildi. Faqat 2020-yildan keyin chop etilgan ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, monografiyalar va konferensiya materiallari ko'rib chiqish uchun tanlab olindi.

Ushbu vaqt oralig'i mavzuning eng so'nggi ilmiy yutuqlari va tendensiyalarini aks ettirish imkonini beradi, shuningdek, eskirgan yoki dolzarbligini yo'qotgan ma'lumotlarni chetlab o'tishga yordam beradi.

Adabiyotlarni tanlash mezonlari. Qidiruv natijasida topilgan adabiyotlarni saralash va tanlash jarayoni qat'iy mezonlar asosida amalga oshirildi.

Mavzuga oidlik: Artikulyatsion gimnastikaning tovush talaffuzini shakllantirishdagi o'rni, nutq apparati fiziologiyasi, nutq buzilishlarini korreksiyalashda artikulyatsion gimnastikaning qo'llanilishi kabi masalalarni bevosita yorituvchi tadqiqotlar.

Nashr turi: Referatlashgan jurnallarda chop etilgan ilmiy maqolalar, doktorlik va nomzodlik dissertatsiyalari, nufuzli ilmiy konferensiyalar materiallari, monografiyalar va o'quv qo'llanmalar.

Tadqiqot turi: Empirik tadqiqotlar (eksperimental, kuzatuv), tizimli adabiyotlar tahlillari, meta-tahlillar va nazariy sharhlar.

Yosh guruhi: Bolalar (maktabgacha va maktab yoshi), o'smirlar va kattalar orasida o'tkazilgan tadqiqotlar.

Natijalarning aniqligi: Artikulyatsion gimnastikaning samaradorligini miqdoriy yoki sifat jihatdan baholovchi, aniq metodologiyaga ega bo'lgan ishlar.

Mavzuga aloqador bo'lmagan ishlar: Artikulyatsion gimnastika yoki nutq talaffuziga bevosita taalluqli bo'lmagan umumiy pedagogik, psixologik yoki tibbiy tadqiqotlar.

Nashr sifati: Ilmiy jamoatchilik tomonidan referatlashmagan, shubhali manbalarda chop etilgan yoki ilmiy asosga ega bo'lmagan maqolalar.

Nashr sanasi: 2020-yilgacha chop etilgan barcha adabiyotlar.

Til: O'zbek va ingliz tillaridan boshqa tillardagi nashrlar (tarjima imkoniyati bo'lmagan hollarda).

To'liq matni mavjud bo'lmagan ishlar: Faqat abstrakt yoki tezis shaklida mavjud bo'lgan, to'liq matni olinmagan tadqiqotlar.

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish. Tanlab olingan har bir ilmiy manbadan tegishli ma'lumotlarni ajratib olish va tizimlashtirish uchun standartlashtirilgan ma'lumotlar yig'ish shakli ishlab chiqildi. Ushbu shakl quyidagi asosiy ma'lumotlarni o'z ichiga oldi: muallif(lar), nashr yili, tadqiqot maqsadi, tadqiqot dizayni, ishtirokchilarning yosh guruhi va soni, qo'llanilgan artikulyatsion gimnastika mashqlari turi va davomiyligi, asosiy natijalar, xulosalar va tadqiqotning cheklovlari.

Yig'ilgan ma'lumotlar sifat jihatdan tahlil qilindi. Tahlil jarayoni tematik sintezga asoslandi, bunda mavzuga oid asosiy yo'nalishlar va sub-mavzular aniqlandi. Jumladan, artikulyatsion gimnastikaning nazariy asoslari, nutq apparati mushaklariga ta'siri, fonetik rivojlanishga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri, mashg'ulotlarni tashkil etish metodikasi, turli yosh guruhlarida va nutq buzilishlarida qo'llanilishi kabi tematik bloklar shakllantirildi. Har bir blok bo'yicha mavjud tadqiqotlarning asosiy xulosalari umumlashtirildi, ularning o'xshashliklari va farqlari aniqlandi.

Tanqidiy sintez. Tadqiqotning muhim jihatlaridan biri adabiyotlarni tanqidiy sintez qilish bo'ldi. Bu jarayon nafaqat mavjud ma'lumotlarni umumlashtirishni, balki ularning ishonchliligi, metodologik sifati va amaliy ahamiyatini baholashni ham o'z ichiga oldi. Har bir tadqiqotning kuchli va zaif tomonlari, jumladan, tanlangan metodologiyaning asosiligi, namunaning representativligi, natijalarning statistik ahamiyati va umumlashtirish imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Adabiyotlar tahlili davomida artikulyatsion gimnastikaning samaradorligini baholashda mavjud bo'lgan ba'zi metodologik muammolar, masalan, nazorat guruhlarining yetarli darajada shakllantirilmaganligi, uzoq muddatli kuzatuvlarning kamligi yoki tadqiqot dizaynlarining bir xil emasligi kabi jihatlar ham inobatga olindi. Bu esa mavzuning hozirgi holatini yanada obyektiv baholashga yordam berdi. Shuningdek, turli tadqiqotlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar yoki nomuvofiqliklar aniqlanib, ularning sabablari tahlil qilindi.

Sifatni baholash. Tanlab olingan tadqiqotlarning metodologik sifatini baholash uchun umumiy qabul qilingan mezonlar qo'llanildi. Garchi bu tizimli meta-tahlil bo'lmasa-da, har bir tadqiqotning dizayni, ishtirokchilarning tanlanishi, aralashuvning tavsifi, natijalarni o'lchash usullari va statistik tahlilning adekvatligi kabi jihatlariga e'tibor qaratildi. Yuqori metodologik sifatga ega bo'lgan tadqiqotlarning natijalari ustuvor ahamiyatga ega deb hisoblandi. Bu jarayon tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirishga va maqolaning xulosalarini yanada asosli qilishga xizmat qildi.

Tadqiqotning cheklovlari. Mazkur adabiyotlar tahlili ham o'ziga xos cheklovlarga ega. Birinchidan, faqat o'zbek va ingliz tillaridagi nashrlarning ko'rib chiqilishi boshqa tillardagi muhim tadqiqotlarning e'tibordan chetda qolishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, faqat 2020-yildan keyingi nashrlarga e'tibor qaratilishi mavzuning tarixiy rivojlanishi yoki undan oldingi muhim fundamental ishlarni to'liq qamrab olmasligi mumkin, garchi bu cheklov tadqiqotning zamonaviy xarakterini ta'minlash maqsadida qasddan qo'llanilgan bo'lsa-da.

Uchinchidan, nashr etilmagan tadqiqotlar (masalan, salbiy natijalarga ega bo'lgan ishlar) yoki "kulrang adabiyotlar" (konferensiya tezislari, hukumat hisobotlari) to'liq qamrab olinmaganligi nashr biasiga olib kelishi mumkin. To'rtinchidan, bu tizimli meta-tahlil emas, balki keng qamrovli adabiyotlar sharhi bo'lganligi sababli, natijalarni miqdoriy jihatdan umumlashtirish imkoniyati cheklangan. Shunga qaramay, ushbu metodologik yondashuv artikulyatsion gimnastikaning tovush talaffuzini shakllantirishdagi o'rni bo'yicha mavjud bilimlarni chuqur va tanqidiy tahlil qilish, shuningdek, kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni belgilash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot metodologiyasi artikulyatsion gimnastika sohasidagi eng dolzarb va ishonchli ilmiy ma'lumotlarni tizimli ravishda yig'ish, tahlil qilish va tanqidiy sintez qilishga qaratilgan.

Bu yondashuv maqolaning ilmiy asoslanganligini, obyektivligini va amaliy ahamiyatini ta'minlaydi, shu bilan birga mavzuning hozirgi holati va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari haqida chuqur tushuncha beradi.

Xulosa qilib aytganda artikulyatsion gimnastika tovush talaffuzini shakllantirishda markaziy va periferik nutq apparati faoliyatini optimallashtiruvchi muhim vosita ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

U nutq organlarining harakatchanligi, kuchi va muvofiqlashuvini oshirib, fonetik tizimning to'g'ri rivojlanishini ta'minlaydi.

Mashg'ulotlar metodikasi yosh xususiyatlari va nutq buzilishining turiga qarab differensial yondashuvni talab etadi, zamonaviy texnologiyalar esa uning samaradorligini yanada oshirmoqda.

Ushbu gimnastika dislaliya, dizartriya kabi nutq buzilishlarini korreksiyalashda, shuningdek, nutq rivojlanishida kechikishlar kuzatilgan shaxslarda samarali qo'llaniladi. Kelajakda uning neyrofiziologik mexanizmlarini chuqurroq o'rganish va individual yondashuvlarni takomillashtirish muhim istiqbollarni ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] Qodirova M.X., Xudoyberdiyeva D.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini korreksiyalashda artikulyatsion gimnastikaning ahamiyati. Pedagogik mahorat ilmiy-nazariy va metodik jurnal, 2022, № 2. – <https://journal.tdpu.uz/index.php/pm/issue/view/15>

[2] G'afforova N.M. Logopedik mashg'ulotlarda artikulyatsion gimnastika samaradorligi. Zamonaviy ta'lim jurnali, 2021, № 4. – <https://tadqiqot.uz/index.php/modern-edu/issue/view/29>

[3] Ismoilova Z.A. Nutq nuqsoni bor bolalarda tovush talaffuzini shakllantirishda artikulyatsion gimnastikaning o'rni. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali, 2023, № 1. – <https://tadqiqot.uz/index.php/education/issue/view/39>

[4] Murodova M.M. Artikulyatsion gimnastika orqali nutqiy nuqsonlarni bartaraf etish metodikasi. Fan va jamiyat ilmiy jurnali, 2022, № 5. – <https://science.uz/index.php/fan-va-jamiyat/issue/view/12>

[5] Xasanova G.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy rivojlanish buzilishlarini korreksiyalashda artikulyatsion gimnastikaning ahamiyati. Buxoro davlat universiteti Ilmiy xabarnomasi, 2021, № 3. – <https://buxdu.uz/uz/scientific-journals/ilmiy-axborotnoma/2021-yil-3-son>

[6] G'aniyeva S.A. Tovush talaffuzini korreksiyalashda artikulyatsion mashqlarning o'rni. Pedagogika va psixologiya ilmiy-metodik jurnali, 2023, № 4. – <https://journal.tdpu.uz/index.php/pp/issue/view/17>

[7] Xudoyberdiyeva N.R. Logopedik ishda artikulyatsion gimnastikaning o'ziga xos xususiyatlari. Xalq ta'limi jurnali, 2022, № 6. – <https://xt.uz/uz/journals/xalq-talimi-jurnali-2022-yil-6-son>

